

Het Spiegeldikkopje in Vlaanderen

tekst:
Frans Verstraeten

Met dank aan Dirk Maes
en Veerle Raskin

Het Spiegeldikkopje (*Heteropterus morpheus* Pallas 1771) is een zeer zeldzame dagvlinder in Vlaanderen die in de Rode Lijst in de categorie "Zeldzaam" staat (Maes & Van Dyck, 1996). Zowel de oude als de nieuwe Vlaamse waarnemingen situeren zich allemaal in Noordoost-Limburg en sluiten naadloos aan op de Nederlandse populaties rond Weert. De enige recente Vlaamse populatie bevindt zich in het Stramprooierbroek in Kinrooi.

Het Spiegeldikkopje:
karakteristieke bewoner van
moerassige plaatsen.

FOTO: HENKJAN KIEVIT

Biotoop en ecologie

Het Spiegeldikkopje is een karakteristieke bewoner van moerassige plaatsen op de overgang van hoogveen of heide naar elzenbroekbos langsheen beken of moerassige ruigten in open bossen (Bink, 1992). In Nederlands Midden-Limburg wordt de soort aangetroffen in beekbegeleidende broekbossen, overgangsgebieden van beekdalen naar heide en hoogveenrestanten (Raemakers, 1997). Als waardplant gebruikt het Spiegeldikkopje Hennegrass en Pijpestrootje. De vliegtijden van de adulte vlinders is in Vlaanderen gelegen tussen 17 juni tot 24 juli (Maes & Van Dyck, in voorbereiding).

Oude gegevens

De eerste waarnemingen van het Spiegeldikkopje in Vlaanderen dateren uit 1921. De vlinders werden waargenomen in het "bois de Neeroeteren", waarmee meer dan waarschijnlijk het huidige "Jagersborg" bedoeld wordt. Dit bosgebied ligt tussen Maaseik en Neeroeteren en heeft verspreid voorkomende depressies en enkele vijvers. Tot 1957 werd het Spiegeldikkopje hier regelmatig waargenomen, maar recentere gegevens ontbreken uit het Jagersborg.

De eerste melding van het Spiegeldikkopje ten noorden van Maaseik dateert van 30 juni 1945. In 1969 en 1971 kon men de vlinder in zijn biotoop aantreffen aan de

Belgisch-Nederlandse grens (Leestmans, 1974). De waarnemingen uit 1945, 1969 en 1971 situeerden zich vermoedelijk in het Stramprooierbroek in Kinrooi. Tussen 1970 en 1980 was het Spiegeldikkopje hier regelmatig te zien en na 1980 werd de vlinder bijna jaarlijks op diverse plekken in het Stramprooierbroek geobserveerd.

Na 1980 werd er één exemplaar van het Spiegeldikkopje aangetroffen in de omgeving van het Smeethof in Bocholt en in 1989 werden twee exemplaren op de Beverbeekse heide in Hamont-Achel aangetroffen.

Huidige verspreiding

Na 1990 werden enkel in het Stramprooierbroek jaarlijks waarnemingen verricht. De aantallen schommelden echter sterk van jaar tot jaar. De grootste aantallen werden genoteerd in 1992 en 1993. Vooral in 1992 konden op één waarnemingsdag verspreid over het gebied tot 100 vlinders geteld worden. De jaren 1995 en 1996 waren minder gunstig: met moeite tien individuen werden geteld. In 1997 werd een tiental individuen waargenomen in een nieuw gecreëerd open moerasje in het Stramprooierbroek.

Vermoedelijk komt het Spiegeldikkopje enkel nog in het Stramprooierbroek met een gezonde populatie voor en is de populatie van de Beverbeekse heide niet bijzonder groot of momenteel zelfs al verdwenen. Gezien het Nederlandse verspreidingsareaal in Limburg en Noord-Brabant, zouden nog andere populaties aanwezig kunnen zijn in Vlaanderen. Vooral in de Belgisch-Limburchse gemeenten Hamont-Achel, Bocholt, Kinrooi en Maaseik zou een zoekactie kunnen resulteren in nieuwe vindplaatsen.

Habitat in het Stramprooierbroek

De vier oude Vlaamse vindplaatsen betreffen alle open plekken in matig voedselrijke elzenbroekbossen in beekdalen. In het Stramprooierbroek komt het Spiegeldikkopje voor in natte ruigten (*Calthion-Filipendulion*) en in zure laagvenen (*Caricion curto-nigrae*). Naast de waardplant Hennegrass (*Calamagrostis canescens*) die in beide vegetatietypen voorkomt, kunnen in de natte ruigten eveneens Dotterbloem, Kale jonker, Veldrus, Bosbies, Kattestaart, Wederik en Koninginnekruid

aangetroffen worden. In het laagveen komen plantensoorten als Schildereprijs, Draadzegge, Veenpluis, Moerasbasterd-wederik, Waterdrieblad, Holpijp en Moerasviooltje voor.

Achteruitgang van het Spiegeldikkopje

Dat het Spiegeldikkopje de laatste honderd jaar een afname heeft gekend in areaal en in aantallen lijkt vast te staan. Op basis van een historische schets willen we dit staven. Meer dan 100 jaar geleden maakte het Stramprooierbroek deel uit van het Grootbroek, een 5.000 ha groot gebied, bestaande uit heide en moeras. Het gebied werd in de vorige eeuw beschreven als "dat men zich een glasheldere rivier verbeeldt, links en rechts omgeven door onmetelijke moerassige grasvlakten die tot aan de horizon reiken, onderbroken door moerassen en turfgebieden van meerdere duizenden hectaren groot en men heeft enig idee van de uitgestrektheid van dit landschap; over een afstand van verschillende mijlen ziet men noch huizen noch dorpen; men ziet overal slechts rietstengels, rijzige biezen, vlottende fonteinkruiden" (Thielens, 1865). In 1872 werd een afwateringskanaal gegraven, de zogenaamde Lossing De "Lossing" had tot doel gronden geschikt te maken voor landbouw. Op de lager gelegen gron-

De aantallen waargenomen Spiegeldikkopjes schommelen van jaar tot jaar.

FOTO: M. VAN DE OETELAAR

den (o.a. het huidige Stramprooierbroek) startte men een turfwinning. In totaal vormde men iets meer dan 2.700 ha om tot landbouwgrond. De turfwinning werd stopgezet in de periode 1908-1910. Hierdoor kreeg het bos een steeds groter aandeel in het Grootbroek. Deze bossen werden beheerd als hakhoutbossen, met een kaalkap om de 10 tot 12 jaar. In een groot gebied met honderden percelen ontstond er aldus een lappendeken van percelen met houtopslag van 0 tot 12 jaar. Na 1945 bouwde men

de hakhoutcultuur echter geleidelijk af. Men rationaliseerde het afwateringssysteem door de rechte trekking van de Abeek in 1969.

Aangepast beheer

Sedert 1972 is de Stichting Limburgs Landschap actief in het Stramprooierbroek. De hoofddoelstelling van het huidige beheer van het gebied behelst het herstel van het moeraskarakter. Aangezien de hakhoutcultuur niet meer werd toegepast en deze beheersmaatregel niet op grote schaal heringevoerd kon worden, nam de vereniging het besluit een aantal percelen permanent

geleid dat de soort heeft kunnen standhouden in het Stramprooierbroek. De resterende populatie bleef op peil en kan in de toekomst waarschijnlijk toenemen door het hakhoutbeheer en de vrij gunstige condities (warm microklimaat, massaal voorkomen van Hennegras of Pijpestrootje na het openkappen van bossen). Door toenemende vernatting ontstaan er regelmatig opnieuw open plaatsen die geschikt zijn voor het Spiegeldikkopje. Hopelijk kunnen deze maatregelen volstaan om deze prachtige vlinder in het Stramprooierbroek te behouden.

Het Spiegeldikkopje kan door aangepast beheer hopelijk behouden worden in het Stramprooierbroek.

FOTO: C. CASTELIJNS

Summary

The Large Chequered Skipper (*Heteropterus morpheus*) is a rare species in Flanders. The butterfly is found in the northern part of the country close to the Belgian-Dutch border, probably as part of a larger colony. Habitat destruction through drainage, development of agricultural land and peat extraction is the cause of the butterfly's decline. Recently, a colony of Large Chequered Skippers exists in Stramprooierbroek. Here, woodland management and the creation of marshy clearings has led to favourable conditions for the butterfly.

te ontbossen. Naarmate de eigendommen van de Stichting Limburg Landschap toenemen, is door aangepast beheer het gebied opnieuw aanzienlijk natter geworden. Recentelijk ontstaan hierdoor open plekken met de hoger beschreven typische vegetaties van natte ruigten en zure laagvenen. Deze historische veranderingen in het leefgebied van het Spiegeldikkopje hebben ongetwijfeld hun invloed gehad op de aanwezige populaties. Op basis van biotoopgegevens kunnen we concluderen dat het Spiegeldikkopje tot het einde van de vorige eeuw waarschijnlijk een vrij groot areaal bezette in het Grootbroek. Door ontwatering, omvorming van heidegebieden naar landbouwgrond en turfwinning, heeft de soort echter vermoedelijk een grote afname gekend. Na het wegvallen van de hakhoutcultuur is de soort vermoedelijk verder afgenomen. De ontbossing van enkele percelen in de jaren zeventig heeft ertoe

Literatuur

- Bink, F. 1992. Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa. Schuyt & Co, Haarlem.
- Leestmans, R. 1974. Biogeografie van *Heteropterus morpheus* Pallas. *Phegea* 2, 1-6.
- Maes, D. & Van Dyck, H. 1996. Een gedocumenteerde Rode lijst van de dagvlinders van Vlaanderen. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud, 1996 (1): 1-154.
- Raemakers, I. 1997. Het Spiegeldikkopje in Midden-Limburg. *Natuurhistorisch maandblad* 86, 186-190.
- Tax, M. 1989. Atlas van de Nederlandse dagvlinders. Natuurmonumenten, 's Graveland/De Vlinderstichting, Wageningen.
- Thielens, 1865. Quatrième herborisation de la Société Royale de Botanique de Belgique. *Bulletin de la Société Royale de Botanique de Belgique*, 170-191.